

Uitingen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties tussen ouders en hun jonge kind (2 t/m 5 jaar) volgens betrokkenen uit de praktijk

SAMENVATTING

Binnen de hulpverlening aan gezinnen met jonge kinderen (2 t/m 5 jaar) is gehechtheid een belangrijk thema. Vanwege gebrek aan kennis en bruikbare instrumenten is het soms moeilijk om de gehechtheidstheorie toe te passen in de hulpverlening. Het doel van de huidige studie was om inzicht te genereren in uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties zoals we die in de dagelijkse praktijk tegenkomen. Uitingvormen van veilige, onveilig-vermijdende, onveilig-ambivalente en onveilig-gedesorganiseerde gehechtheidsrelaties zijn verzameld middels interviews met ouders, focusgroepen met professionals in de hulpverlening en interviews met experts. Resultaten zijn kernbeschrijvingen van deze vier typen gehechtheidsrelaties, gevolgd door clusters van gedragingen van zowel kind als ouder voor elk type gehechtheidsrelatie. De resultaten die zijn voortgekomen uit deze inventarisatie van betrokkenen uit de praktijk komen sterk overeen met bestaande literatuur over gehechtheid. Deze studie kan aanknopingspunten bieden voor hulpverleners in het herkennen van onveilige gehechtheidrelaties tussen ouder en kind.

1 Inleiding

Gehechtheid gaat over de biologisch ingegeven neiging om in tijden van stress de nabijheid te zoeken van specifieke personen (Bowlby, 1969). Baby's en jonge kinderen zijn voor hun behoeftebevrediging en emotieregulatie afhankelijk van een gehechtheidsfiguur. Wanneer jonge kinderen de nabijheid zoeken van hun ouder/opvoeder (hierna ouder), is het belangrijk dat ze ervaren dat ze worden voorzien in die behoefte zodat stress afneemt. Het zoeken van nabijheid bij specifieke personen leidt tot specifieke relaties tussen het kind en de ouder: de gehechtheidsrelatie (Bowlby, 1969). De wijze waarop kinderen gehechtheidsrelaties aangaan met ouders vormt wie het kind is in relatie met anderen, in het bijzonder degenen met wie het een blijvende emotionele band heeft. Daarnaast vormt de gehechtheidsrelatie tussen het kind en de ouder ook de sociale ontwikkeling van het kind (Bowlby, 1969). Het is daarom van belang dat professionals in de praktijk inzicht hebben in de kwaliteit van gehechtheidsrelaties. Dit artikel richt zich dan ook op uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties tussen ouder en kind volgens betrokkenen uit de praktijk.

Binnen de algemene populatie van kinderen met een leeftijd tussen de 1 en 12 jaar ervaart ongeveer tweederde grote steun in de relatie met hun ouders. De

ouder vormt een veilige haven voor het kind in tijden van stress en dient als een veilige basis waardoor het kind zijn omgeving kan verkennen. Gehechtheidsrelaties met deze kenmerken worden aangeduid als veilige gehechtheidsrelaties (De Wolff et al., 2017). Kinderen met onveilige gehechtheidsrelaties zijn kinderen die hun ouders onvoldoende zien als een veilige haven of veilige basis (De Wolff et al., 2017). Door factoren in de interactie met hun ouders hebben zij geen balans kunnen vinden tussen nabijheid zoeken en afstand nemen van de ouder. Bij ambivalente gehechtheidsrelaties fungeert de ouder niet als veilige uitvalsbasis, waardoor het kind nauwelijks aan exploratie en spel toekomt. Het kind is voortdurend bezig met nabijheid zoeken bij de ouder. Bij vermijdende gehechtheidsrelaties fungeert de ouder niet als veilige haven bij wie het kind troost kan vinden. Het kind is vooral aan het exploreren en zoekt vrijwel geen troost bij de ouder. Kinderen met een gedesorganiseerde gehechtheidsrelatie hebben helemaal geen strategie om een dergelijk evenwicht te behouden, omdat de ouder naast een bron van steun, ook een bron van angst is voor het kind (De Wolff et al., 2017; Hesse & Main, 2006). Kinderen met onveilige gehechtheidsrelaties met hun ouders lopen een groter risico op psychopathologie, zoals internaliserende en externaliserende problemen (Groh et al., 2017; Hovee et al., 2012).

Wanneer er sprake is van een onveilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind, hoeft dit niet direct problematisch te zijn. Volgens de Richtlijn Problematische gehechtheid (De Wolff et al., 2017) geldt dit pas indien er sprake is van: 1) een onveilig-vermijdende of onveilig-ambivalente gehechtheidsrelatie én van psychosociale problemen als gevolg daarvan; 2) een gedesorganiseerde of verstoorde gehechtheidsrelatie; 3) een verbroken gehechtheidsrelatie waar het kind nog steeds last van heeft; of 4) een situatie waarbij een kind met geen enkele volwassene een gehechtheidsrelatie lijkt te hebben. Dit laatste wordt de reactieve hechtingsstoornis genoemd. Wanneer er sprake is van een onveilig-vermijdende of onveilig-ambivalente gehechtheidsrelatie maar er geen bijkomende psychosociale problematiek aanwezig is, wordt niet gesproken van problematische gehechtheid (De Wolff et al., 2017). Deze gehechtheidsrelaties kunnen worden gezien als een adequate aanpassing aan een ongunstigere opvoedsituatie en hoeven daarom nog niet per se een probleem te vormen in klinisch opzicht. Echter, deze gehechtheidsstijlen zijn wel een risicofactor voor (toekomstige) psychosociale problemen (Groh et al., 2017; Hovee et al., 2012). Het is daarom van belang dat problematische gehechtheid en onveilige gehechtheidsrelaties tussen kinderen en ouders worden herkend.

Over de praktische toepassing van de gehechtheidstheorie in diagnostiek en behandeling bestaan nog veel vragen. Zo zijn er nauwelijks bruikbare klinische instrumenten die inzicht geven in de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind en die kunnen worden toegepast in de dagelijkse praktijk van de orthopedagogiek

Binnen de praktijk van de orthopedagogiek in Nederland is groeiende aandacht voor het thema gehechtheid. In 2015 is een richtlijn verschenen over problematische gehechtheid (De Wolff et al., 2017) op initiatief van de beroepsverenigingen van psychologen (NIP), orthopedagogen (NVO) en sociaal werk (BPSW). Daarnaast zijn er jaarlijks enkele congressen met als onderwerp gehechtheid. Echter, over de praktische toepassing van de gehechtheidstheorie in diagnostiek en behandeling bestaan nog veel vragen. Zo zijn er nauwelijks bruikbare klinische

instrumenten die inzicht geven in de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind en die kunnen worden toegepast in de dagelijkse praktijk van de orthopedagogiek (Euser, 2017; Van Hoof, 2017). Bestaande instrumenten zijn namelijk arbeidsintensief, vereisen uitgebreide training en certificering of zijn niet geschikt voor jonge kinderen of kinderen met een verstandelijke beperking, zoals zelfrapportagevragenlijsten (Dwyer, 2005). Instellingen met gespecialiseerde zorg voor ouders en kinderen met verstoorde gehechtheidsrelaties hebben de benodigde kennis en de diagnostische instrumenten in huis, maar voor de nulde- en eerstelijnszorg is dat niet vanzelfsprekend. Aangezien de gehechtheidstheorie een belangrijk verklaringsmodel en aangrijpingspunt voor behandeling kan zijn bij problemen in de opvoeding en ontwikkeling van kinderen (De Wolff et al., 2017; Euser, 2017), is het problematisch als inzichten uit de gehechtheidstheorie niet kunnen worden toegepast in nulde- en eerstelijnszorg.

Het is belangrijk dat professionals binnen de orthopedagogische praktijk kennis hebben van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties, zodat gehechtheidsproblemen kunnen worden herkend en er, over de gehele linie van het werkveld, in de diagnostiek en behandeling aandacht is voor gehechtheidsrelaties. Het doel van de huidige studie was om praktijkkennis over uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties te verzamelen, zodat deze vervolgens beschikbaar wordt voor betrokkenen uit de praktijk. Hierbij zijn focusgroepen georganiseerd met professionals en interviews gehouden met ouders en experts op het gebied van gehechtheid. De huidige studie richtte zich specifiek op jonge kinderen (2 t/m 5 jaar). De eerste onderzoeksvraag luidde: wat is de kern van iedere gehechtheidsstijl volgens betrokkenen uit de praktijk? De tweede onderzoeksvraag luidde: welke concrete uitingsvormen bij ouders en kinderen (2 t/m 5 jaar) noemen betrokkenen uit de praktijk voor elke gehechtheidsstijl?

2 Methode

2.1 Deelnemers

Er zijn 32 interviews met ouders (29 moeders en 3 vaders) gehouden over de relatie met hun kind van 2 t/m 5 jaar. De ouders zijn geworven via Basic Trust, Altra en een oproep via LinkedIn en Facebook. De interviews zijn gehouden met ouders mét ($n = 20$) en zonder risico ($n = 12$) op problemen in de gehechtheidsrelatie met hun kind, op basis van adoptie-, pleegzorg- of hulpverleningsachtergrond. De deelnemende ouders waren biologische ouders ($n = 21$), adoptieouders ($n = 8$) en pleegouders ($n = 3$).

In totaal hebben 24 professionals (allen vrouw) meegedaan aan één van de vier focusgroepen die zijn georganiseerd. De deelnemers voor de focusgroepen zijn geworven via instellingen en via een LinkedIn-oproep. De deelnemers werkten in verschillende typen instellingen, waarvan 9 bij een ggz-instelling, 9 bij een instelling voor jeugd- en opvoedhulp, 2 in een instelling voor jeugdgezondheidszorg, 1 in een onderzoeksinstelling, 1 in een gecertificeerde instelling en 1 in een instelling voor kinderrevalidatie. Van de deelnemers hadden 9 een BIG-registratie (gz-psycholoog, psychotherapeut of psychiater), 4 een postacademische registratie als orthopedagoog-generalist, 7 een universitaire opleiding in de gedragswetenschappen en 4 deelnemers een hbo-functie.

Voor de interviews met experts zijn verschillende klinische experts op het gebied van gehechtheid benaderd. Nelleke Polderman (Basic Trust), Eveline Euser (Bureau Ouder-Kind Xpertise), Anneke Vinke (Adoptiepraktijk) en Frederike Scheper ('t Kabouterhuis) zijn bereid gevonden om deel te nemen aan deze interviews.

2.2 Procedure

Het huidige onderzoek naar de uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties maakt onderdeel uit van de eerste fase van een driejarig, door ZonMW gefinancierd, onderzoek van de Universiteit van Amsterdam en Basic Trust (Noom, 2018). Dit onderzoek richt zich op de ontwikkeling van een valide, betrouwbaar en gebruiksvriendelijk instrument dat in kaart brengt hoe de ouder over de gehechtheidsrelatie met zijn of haar kind denkt. De eerste fase van dit onderzoek bestond onder andere uit het genereren van inzichten over veilige en onveilige gehechtheidsrelaties. In dit artikel worden de uitkomsten van de eerste fase van dit onderzoek besproken.

De interviews met de ouders vonden plaats bij de ouders thuis in de periode mei tot september 2017. Alle ouders hebben toestemming gegeven om mee te doen aan deze studie. In de interviews is ouders o.a. gevraagd om de relatie met hun kind te beschrijven en naar voorbeelden van het gedrag van hun kind en zichzelf in situaties waarin gehechtheidsgerelateerd gedrag optreedt (bijvoorbeeld bij het wegbrengen en ophalen van de crèche en bij pijn of spannende, nieuwe situaties). De interviews zijn opgenomen, getranscribeerd en gecodeerd. Als dank voor de deelname aan het interview hebben de ouders een VVV-bon van 10 euro gekregen.

De bijeenkomsten van de vier focusgroepen vonden plaats op de Universiteit van Amsterdam in de periode van juli 2017 tot en met september 2017. In de focusgroep is er per gehechtheidscategorie (veilig, vermijdend, ambivalent en gedesorganiseerd) aan de deelnemers gevraagd om typische gedragingen van ouders en kinderen te beschrijven, waarna deze plenair zijn besproken. De papieren aantekeningen over de gehechtheidscategorieën zijn aan het eind van focusgroepen opgenomen. De focusgroepen zijn opgenomen en bij het uitwerken van de audiobestanden zijn alle relevante uitspraken uitgeschreven.

De interviews met de experts vonden plaats in de periode van augustus 2017 tot en met oktober 2017. In de interviews zijn vragen gesteld over de definitie van gehechtheid en de kenmerken van de specifieke gehechtheidsstijlen bij ouders en jonge kinderen. Deze interviews zijn opgenomen en bij het uitwerken van de audiobestanden zijn alle relevante uitspraken uitgeschreven.

2.3 Analyse

Ieder deelonderzoek (interviews met ouders, focusgroepen met professionals en interviews met experts) is in eerste instantie afzonderlijk geanalyseerd. Bij het analyseren van de interviews van de ouders is gebruikgemaakt van het stappenplan van Boeije (2005). De fragmenten uit de interviews met de ouders zijn eerst open gecodeerd naar inhoud. Vervolgens zijn de fragmenten axiaal gecodeerd, waarbij de open codering is geordend in relevante categorieën. Tot slot zijn de fragmenten selectief gecodeerd, wat betekent dat coderingscategorieën zijn geïntegreerd in één model. Op die manier is er een lijst ontstaan van gedragingen die door ouders worden genoemd per gehechtheidsstijl.

De analyse van de focusgroepen is gebaseerd op de Handleiding focusgroepen van het Kwaliteitsinstituut voor de gezondheidszorg (2004). Per focusgroep is een verslag geschreven, gebaseerd op de papieren aantekeningen van de deelnemers en de uitwerking van de opgenomen discussies. Concrete gedragingen zijn geclusterd in meer algemene gedragscategorieën. Dit heeft voor iedere focusgroep geleid tot een overzicht van typisch veilige en onveilige gehechtheidsuitingen van kinderen en ouders volgens de professionals. De resultaten van de vier focusgroepen zijn uiteindelijk samengevoegd tot één overzicht met de kern en concrete kenmerken van iedere gehechtheidsstijl.

De vier interviews met de experts zijn afzonderlijk van elkaar uitgewerkt. Dit heeft geleid tot een overzicht van de kern en de belangrijkste kenmerken van de vier typen gehechtheidsrelaties per expert. Tot slot zijn de eindverslagen van de deelonderzoeken samengevoegd tot één overzicht met de kern en concrete uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties tussen ouders en hun kind van 2 t/m 5 jaar.

3 Resultaten

3.1 Veilige gehechtheidsrelaties bij ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar

Op basis van de focusgroepen en interviews met experts is de volgende kernbeschrijving van veilige gehechtheid ontstaan: 'Bij kinderen die veilig gehecht zijn aan hun ouder(s), is er een balans tussen het verkennen van de omgeving (exploreren) en het zoeken van de nabijheid van de ouder. De ouder biedt zowel de veilige uitvalsbasis van waaruit het kind de omgeving kan verkennen, als de veilige haven waarnaar het kind terugkeert bij spanning of angst. De ouder reageert voorspelbaar, betrouwbaar en invoelend op het gehechtheidsgedrag van het kind. Het kind vertrouwt op de beschikbaarheid van de ouder en heeft een specifieke voorkeur voor de ouder in geval van stress.'

Naast de kernbeschrijving van veilige gehechtheidsrelaties zijn 14 clusters van gedragingen experts naar voren gekomen uit de interviews met ouders, focusgroepen en interviews met. Tabel 1 laat een overzicht zien van de uitingsvormen van veilige gehechtheidsrelaties volgens de ouders, professionals en experts.

3.2 Onveilig-vermijdende gehechtheidsrelaties bij ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar

Op basis van de focusgroepen en interviews met experts is de volgende kernbeschrijving van onveilig-vermijdende gehechtheid ontstaan: 'De kern bij vermijdende gehechtheidsrelaties is dat kinderen het gehechtheidsgedrag richting de ouder minimaliseren. De ouder fungeert niet als veilige haven bij wie het kind troost kan vinden. Vermijdend-gehechte kinderen hebben geleerd geen beroep meer te doen op hun ouders als ze stress ervaren, omdat de ouder afwees of anderszins niet beschikbaar bleek of als zodanig door het kind als niet beschikbaar werd ervaren, bijvoorbeeld als gevolg van vroeg-kinderlijk trauma. Het kind is vooral aan het exploreren en zoekt weinig troost of hulp bij de ouder.'

Tabel 1 **Uitingen van veilige gehechtheidsrelaties tussen ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar**

Gedragdomein	Betekenis van gedrag en concrete voorbeelden	Bron
Kind zoekt toenadering bij ouder in geval van pijn, stress en emoties	- Kind doet actief beroep op ouder voor stress-/emotieregulatie - Kind vraagt hulp - Toenadering: oogcontact, fysieke nabijheid, verbaal contact	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind accepteert troost van de ouder en kalmeert	- Kind ontspant door contact met ouder - Stress is binnen paar minuten gereguleerd - Kind kan weer verder met spelen/bezigheid	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Kind ontdekt in het bijzijn van de ouder op adequate wijze zijn omgeving (exploratie)	- Kind is nieuwsgierig naar omgeving - Weinig terughoudendheid bij het spelen en dingen uitproberen in bijzijn van ouder - Kind houdt contact met ouder (vertellen wat hij/zij heeft gedaan, iets laten zien) - Kind vertrouwt op beschikbaarheid ouder en dat ouder op hem let	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind reageert adequaat op nieuwe situaties en vreemden	- Eerst terughoudend (fysieke nabijheid zoeken bij ouder of verlegen houding richting vreemden) - Na checken, afstemming en goedkeuring van ouder gaat het kind erop af - Bij 4/5-jarigen hoeft terughoudendheid niet aanwezig te zijn	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Ouder en kind zijn ontspannen in het contact met elkaar	- Ontspanning in spel en contact tijdens dagelijkse verzorging - Spontaniteit, natuurlijke flow en vertrouwdheid - Samen lachen en knuffelen - Kind deelt plezier met ouder (iets laten zien of aangeven dat het leuk is)	Focusgroepen; Interviews ouders
Het kind neemt op adequate wijze afscheid van de ouder	- Leeftijdsafhankelijk: o 2/3 jaar: stress (huilen) bij afscheid, maar kan worden gerustgesteld o 4/5 jaar: goed contact (knuffel of verbaal) bij afscheid - Bij nieuwe situaties meer stress - Kind vertrouwt erop dat ouder terugkomt	Focusgroepen; Interviews ouders
Het kind exploreert tijdens afwezigheid van de ouder	- Na afscheid: kind ontspant en heeft oog voor omgeving - Maakt contact met andere kinderen en komt tot spel	Focusgroepen; Interviews experts en ouders
Tijdens hereniging is er direct positief contact tussen kind en ouder	- Oogcontact, knuffel, kind vertelt wat het heeft gedaan	Focusgroepen; Interview ouders
Kind geeft zijn emoties en behoeften aan bij de ouder	- Kind geeft duidelijk signaal over emoties en behoeften - Verbaal of d.m.v. passend, coherent gedrag (bijv. huilen wanneer het kind pijn heeft)	Focusgroepen; Interviews ouders
De ouder kan omgaan met het gehechtheidsgedrag van het kind	- Ouder ontvangt kind wanneer het toenadering zoekt - Troosten, luisteren, knuffel geven	Focusgroepen; Interviews ouders
De ouder kan omgaan met het exploratiegedrag van het kind	- Ouder staat kind toe/stimuleert het om te exploreren en zelfstandigheid/autonomie te ontwikkelen - Bijv. goed afscheid nemen en kind aanmoedigen	Focusgroepen; Interviews ouders
De ouder beleeft warme gevoelens t.o.v. het kind	- Overwegend positieve bewoordingen en gevoelens	Focusgroepen; Interviews ouders
De ouder is in staat emoties van het kind te voelen, benoemen en te reguleren	- Ouder merkt op wat kind ervaart, benoemt emoties en helpt kind te kalmeren - Ouder is sensitief, voldoende mate van mind-mindedness, stemt af op behoefte van kind	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De aandacht van de ouder is gericht op het kind	- Ouder geeft aandacht aan kind en weet waar kind is - Ouder is op cruciale momenten niet gericht op andere zaken/telefoon	Focusgroepen

Daarnaast zijn er in de interviews met ouders en experts en de focusgroepen 12 gedragsclusters naar voren gekomen van onveilig-vermijdende gehechtheidsrelaties (zie Tabel 2).

Tabel 2 **Uitingen van onveilig-vermijdende gehechtheidsrelaties tussen ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar**

Gedragdomein	Betekenis van gedrag en concrete voorbeelden	Bron
Het kind zoekt bij stress geen toenadering bij de ouder	<ul style="list-style-type: none"> - Kind keert in zichzelf en trekt zich terug. - Richt zich op object voor troost (knuffel/speen) - Ontkent dat er iets is, onderdrukt stressrespons - Door misleidend signaal (ontkenning/onderdrukking) blijft troostprikkel bij ouder uit, waardoor vermijdende dynamiek wordt vergroot 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind is overdreven zelfstandig voor zijn leeftijd	<ul style="list-style-type: none"> - Kind is geneigd zichzelf te redden, geen beroep op ouder in dagelijkse gang van zaken - Kind zoekt het zelf uit 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind oogt emotioneel vlak	<ul style="list-style-type: none"> - Kind geeft weinig expressie aan emoties of stress - Huilt weinig tot niet, onverschillig, deelt weinig plezier met ouder - Fysiologisch gezien ervaart kind wel stress 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind negeert de ouder, houdt contact af	<ul style="list-style-type: none"> - Geen reactie wanneer ouder iets vraagt of kamer binnenkomt. - Kind wijst de ouder af (wegdraaien, wegduwen, negeren) wanneer ouder initiatief neemt tot (fysiek) contact 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind exploreert erg gemakkelijk	<ul style="list-style-type: none"> - Weinig terughoudendheid bij exploreren - Checkt niet eerst bij ouder, maar gaat direct - Houdt geen contact tijdens exploratie - Kan erg lang alleen spelen 	Focusgroepen; Interviews ouders
Het kind heeft ogenschijnlijk weinig moeite met afscheid nemen van de ouder	<ul style="list-style-type: none"> - Ogenschijnlijk onaangedaan door afscheid - Niet gepast afscheid nemen (knuffel, gedag zeggen o.i.d.) 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind zoekt amper toenadering met de ouder bij hereniging	<ul style="list-style-type: none"> - Weinig initiatief tot oogcontact, begroeten, knuffel - Negeert ouder en gaat door met wat het aan het doen is 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder is consequent insensitief naar het kind	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder is weinig invoelend en heeft beperkt mentaliserend vermogen - Ouder ziet niet dat kind stress heeft 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder is herhaaldelijk niet beschikbaar voor het kind	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder is geen veilige haven - Erkent kind niet in gevoel - Ongemakkelijk bij intimiteit - Verdraagt kind wel om zich heen: 'Stay close but don't need me' 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder waardeert/stimuleert de overmatige zelfstandigheid van het kind	<ul style="list-style-type: none"> - Overmatige zelfstandigheid van kind wordt positief gelabeld - Kind moet niet zeuren en het zelf oplossen - Unrealistische verwachtingen van kind 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder heeft het gevoel dat het kind haar niet nodig heeft	<ul style="list-style-type: none"> - Door zelfstandigheid van kind, denkt ouder er niet toe te doen. - Versterkt afstandelijkheid tussen ouder en kind 	Focusgroepen; Interviews experts
De ouder praat oppervlakkig over het kind	<ul style="list-style-type: none"> - Kort van stof - Praat over wat kind kan, maar voelt zich ongemakkelijk met het bespreken van gevoelens en behoeften in relatie tot het kind of de opvoeding - Ontkent problemen of negatieve aspecten 	Focusgroepen; Interviews ouders

3.3 Onveilig-ambivalente gehechtheidsrelaties bij ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar

Op basis van de focusgroepen en de interviews met experts is de volgende kernbeschrijving van onveilig-ambivalente gehechtheid ontstaan: 'De kern is dat ambivalent gehechte kinderen het gehechtheidsgedrag richting de ouder maximaliseren om de nabijheid met de ouder te bewaren. De ouder fungeert niet als veilige

uitvalsbasis, waardoor het kind nauwelijks durft te exploreren. Doordat de ouder soms wel en soms niet sensitief en beschikbaar reageert op het gehechtheidsgedrag van het kind of omdat kinderen (door vroegkinderlijke ervaringen) niet voldoende in staat zijn om sensitieve en beschikbare reacties te ontvangen, zijn de kinderen bang dat door exploratie de ouder niet meer beschikbaar is.' Daarnaast laat Tabel 3 een overzicht zien van 13 uitingsvormen van onveilig-ambivalente gehechtheidsrelaties volgens de ouders, professionals en experts.

Tabel 3 **Uitingen van onveilig-ambivalente gehechtheidsrelaties tussen ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar**

Gedragsdomein	Betekenis van gedrag en concrete voorbeelden	Bron
Het kind zoekt bij stress toenadering bij ouder, maar kalmeert niet	<ul style="list-style-type: none"> - Overdreven, aanhoudende, boze reactie op stress om nabijheid van ouder te bewaren. - Duurt lang voordat emotie is gereguleerd 	Focusgroepen; Interviews experts
Het kind laat overdreven gehechtheidsgedrag zien in de vorm van vastklampen, de ouder claimen of aandacht vragen	<ul style="list-style-type: none"> - Overdreven mate van toenadering zoeken, terwijl situatie daar niet om vraagt - Kind klampt zich vast, vraagt constant aandacht, claimt/eist ouder op - Ouder mag aan niemand anders aandacht geven 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind laat tegenstrijdig gedrag richting de ouder zien	<ul style="list-style-type: none"> - Kind is ontevreden met wat ouder doet/situatie - Kind zit op schoot, wil eraf en gelijk weer erop - Ambivalent gedrag om ouder constant nabij te houden 	Focusgroepen
Het kind exploreert weinig	<ul style="list-style-type: none"> - Blijft liefst nabij de ouder - Angstig t.o.v. nieuwe situaties of vreemden - Moeite met alleen spelen 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind is erg emotioneel bij afscheid van de ouder	<ul style="list-style-type: none"> - Ontroostbaar, klampt zich vast - Separatieangst 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Bij afwezigheid van de ouder blijft het kind gestrest	<ul style="list-style-type: none"> - Afwezigheid van ouder neemt kind volledig in beslag - Komt niet tot spel 	Focusgroepen; Interviews ouders
Het kind heeft een negatief affect bij hereniging	<ul style="list-style-type: none"> - Boos, afwerend of vastklampend gedrag - Kind houdt reactie lang aan 	Focusgroepen
Het kind houdt voortdurend in de gaten waar de ouder is	<ul style="list-style-type: none"> - Kind raakt in paniek als ouder niet op plek is waar het kind denkt dat ouder is 	Focusgroepen; Interviews ouders
Het kind is erg afhankelijk van de ouder	<ul style="list-style-type: none"> - Kind is weinig zelfstandig - Vraagt veel hulp, bevestiging en betrokkenheid, geen vertrouwen in dat kind probleem zelf kan oplossen - Laag zelfbeeld 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder is overbezorgd, overbeschermend	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder heeft moeite met loslaten - Houdt kind liefst dichtbij: 'I need you to need me' - Wakkert stress aan bij kind ('Vervelend dat ik zo weg ga he?') - Neemt taken bij voorbaat over van kind - Interpreteert dat kind angstig is, terwijl dat niet zo is 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder is inconsequent sensitief en beschikbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Het lukt de ouder de ene keer wel om adequaat te reageren op claimgedrag kind, maar is andere keer geïrriteerd en wijst het kind af 	Focusgroepen; Interviews experts
De ouder heeft het gevoel het nooit goed genoeg te doen	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder kan kind nooit de mate van aandacht en troost geven waar het kind om vraagt - Ouder voelt zich overvraagd 	Focusgroepen; Interview ouders en experts
De ouder neemt weinig leiding in het contact met het kind	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder geeft onduidelijke, twijfelende signalen. Bijvoorbeeld: zegt dat zij/hij weggaat, maar blijft dan toch hangen - Ouder biedt weinig grenzen/begrenzing. Heeft moeite om hiërarchie van de ouder-kindrelatie te bieden die het kind nodig heeft om zich veilig te voelen. 	Focusgroepen; Interviews ouders

3.4 Onveilig-gedesorganiseerde gehechtheidsrelaties bij ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar

Op basis van de focusgroepen en de interviews met experts is de volgende kernbeschrijving van onveilig-gedesorganiseerde gehechtheid ontstaan: 'Bij gedesororganiseerde gehechtheid is de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind verstoord. Deze kinderen zijn doorgaans opgegroeid met een ouder die zowel een bron van steun als bron van angst is doordat hij/zij affectief verstoord opvoedgedrag laat zien of het kind mishandelt. Het kind kan zich niet aanpassen aan de onoplosbare paradox van nabijheid zoeken en afstand bewaren en laat daarom vreemd, chaotisch, bizar en gedesororganiseerd gedrag zien richting de ouder. Vanaf de leeftijd van 3 jaar kan er sprake zijn van rolomkering in de ouder-kindrelatie, wat voor het kind een manier is om controle te krijgen over het gedrag van de ouder. Het affectief verstoorde gedrag van de ouder ontstaat omdat de interactie met het kind een eigen (jeugd)trauma bij de ouder activeert.' Naast de kernbeschrijving van onveilig-gedesorganiseerde gehechtheidsrelaties zijn 11 gedragsclusters uit de interviews met ouders, focusgroepen en interviews met experts naar voren gekomen (zie Tabel 4).

4 Conclusie en discussie

Het doel van deze studie was inzicht krijgen in uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties tussen ouder en kind (2 t/m 5 jaar) volgens betrokkenen uit de praktijk, zodat deze praktijkkennis kan worden gedeeld. Hiervoor zijn 32 ouders geïnterviewd over de relatie met hun kind, vier focusgroepen gehouden met in totaal 24 professionals over gehechtheid en vier interviews met experts op het gebied van gehechtheid uitgevoerd. Deze studie heeft geleid tot kernbeschrijvingen van veilige, onveilig-ambivalente, onveilig-vermijdende en onveilig-gedesorganiseerde gehechtheidsrelaties en tot een overzicht van uitingsvormen van deze gehechtheidsrelaties tussen ouders en hun kind van 2 t/m 5 jaar oud.

De kernbeschrijvingen en de overzichten van de uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen, komen sterk overeen met de literatuur op het gebied van gehechtheidsrelaties (zie bijvoorbeeld De Wolff et al., 2017; Hesse & Main, 2006; Powell et al., 2013; Van der Boon & Van Bakel, 2017; Zeegers et al., 2017). Daarnaast kwamen de resultaten uit de afzonderlijke deelonderzoeken (interviews met ouders, focusgroepen met professionals en interviews met experts) in hoge mate overeen. De uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties die zijn opgenomen in de overzichten van de vier gehechtheidsstijlen kwamen namelijk in meerdere deelonderzoeken naar boven. Zo zijn alle opgenomen uitingsvormen besproken in de focusgroepen en werd het absolute merendeel van de uitingsvormen gecodeerd in de interviews met de ouders. De overeenstemming tussen de resultaten van de afzonderlijke deelonderzoeken en belangrijke literatuur over gehechtheid zijn een aanwijzing voor de validiteit van de gepresenteerde kernbeschrijvingen en uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties uit deze studie.

De kernbeschrijvingen en de overzichten van de uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen, komen sterk overeen met de literatuur op het gebied van gehechtheidsrelaties

Tabel 4 **Uitingen van onveilig-gedesorganiseerde gehechtheidsrelaties tussen ouders en kinderen van 2 t/m 5 jaar**

Gedragdomein	Betekenis van gedrag en concrete voorbeelden	Bron
Het kind laat in interactie met de ouder bizar, onvoorspelbaar en tegenstrijdig gedrag zien	<ul style="list-style-type: none"> - Chaotisch, verward of incongruent gedrag (lachen bij pijn), abrupte gedragsverandering (ouder opeens pijn doen bij knuffelen) - Kind zoekt aarzelend toenadering tot ouder (kind wil iets zeggen, maar slikt het in, loopt in een boog naar ouder) 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind laat een inconsistent en snel wisselend patroon van gehechtheidsstijlen zien	<ul style="list-style-type: none"> - Kind vertoont op ene moment ambivalent, vermijdend of zelfs veilig gehechtheidsgedrag richting de opvoeder, maar op ander moment weer een ander type 	Focusgroepen; Interview experts
Het kind laat een extreme reactie op stress zien	<ul style="list-style-type: none"> - Bij klein beetje stress wordt volledige stressreactie van kind geactiveerd - Weglopen, rondjes rennen, op grond liggen, radeloosheid - Langdurig ontregeld 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind heeft gedragsproblemen in interactie met de ouder	<ul style="list-style-type: none"> - Agressief, grensoverschrijdend, uitdagend, stiekem, risicovol, regelovertrekend, manipulatief gedrag - Moeite met het volgen van opdrachten - Gevaarlijke situaties voor kind en omgeving - Destructief gedrag 	Focusgroepen; Interviews ouders
Het kind laat signalen van trauma zien in interactie met de ouder (hyperarousal)	<ul style="list-style-type: none"> - Hyperactiviteit, impulsiviteit en ontremd gedrag - Moeilijk stilzitten, door de kamer stuiteren, snel schrikken, grove motoriek - Kind houdt extreem goed de omgeving in de gaten - Traumatisch spel - Hoge hartslag, rode oortjes, zweten en overstrekken 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Het kind laat signalen van trauma zien in interactie met de ouder (hyporarousal)	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder kan moeilijk contact met kind krijgen - Star en stil, geen oogcontact, sluit zich af - Dissociëren, bevroren, slap worden 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder laat onvoorspelbaar, beangstigend en intrusief gedrag zien	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder vertoont verstorend, ongepast en schadelijk opvoedgedrag door eigen trauma - Agressie/intrusie: kind uitlachen, afwijzen, vernederen of laten schrikken, sarcasme, bang maken, geen respect voor autonomie/grenzen van kind, dwingend - Hulpeloze opstelling: kind vragen wat hij/zij moet doen, toestemming vragen op ongepaste momenten, geen grenzen of structuur bieden - Terugtrekken/afsluiten: dissociatie, depressie, richten op alcohol-/druggebruik of nieuwe partners - Gevaarlijke situaties ziet ouder als normaal of niet gevaarlijk - Zeer insensitief 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Er is sprake van een verstoord affect tussen kind en ouder	<ul style="list-style-type: none"> - Interacties bol van spanning - Ouder en kind genieten niet meer van elkaar - Sterk wisselend of negatief gevoel over kind 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
De ouder voelt zich zeer onmachtig	<ul style="list-style-type: none"> - Zeer hoge ervaren opvoedbelasting 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Er is sprake van rolomkering in de interactie tussen ouder en kind (controleerend/bestraffend)	<ul style="list-style-type: none"> - Ouder stelt zich op als kind en kind als ouder - Kind bepaalt op dwingende, bestraffende toon wat de ouder doet, oefent controle uit op ouder en is zelfbepalend - Kind is baas in huis 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts
Er is sprake van rolomkering in de interactie tussen ouder en kind (bezorgd/verzorgend)	<ul style="list-style-type: none"> - Kind pleast ouder en is overdreven gehoorzaam/zorgzaam - Kind stelt ouder gerust, stuurt ouder aan en kan ouder entertainen door clownesk gedrag - Soms seksualiserend gedrag tussen ouder en kind 	Focusgroepen; Interviews ouders en experts

Een opmerkelijke bevinding uit de interviews met de ouders is dat ouders niet vertelden over de ambivalentie van het gedrag van hun kind. De gedragsaspecten *Het kind zoekt bij stress toenadering bij de ouder, maar kalmeert niet* en *Het kind laat tegenstrijdig gedrag richting de ouder zien* zijn niet als zodanig gecodeerd in de interviews met de ouders. Wellicht vinden ouders het lastig om de ambivalentie van het gedrag van hun kind te benoemen. Het tegelijkertijd nabijheid zoeken en afweren door het kind kan het voor ouders moeilijk maken om de intentie van het gedrag van hun kind goed te interpreteren. Ouders merken mogelijk het afweren op (wat ook een emotionele reactie bij de ouders kan veroorzaken en ouders het gevoel geeft het niet goed te doen), maar merken niet het zoeken naar nabijheid op (Spruit et al., 2018).

Voor de professionals stond bij de ambivalente gehechtheid het maximaliseren van gehechtheidsgedrag centraal

De term 'ambivalentie' leidde tijdens de focusgroepen ook tot discussie. Voor de professionals stond bij de ambivalente gehechtheid het maximaliseren van gehechtheidsgedrag (overdreven nabijheid zoeken en de beperkte exploratie) centraal. De deelnemers aan de focusgroep vroegen zich vervolgens af wat dan de 'ambivalentie' was bij de ambivalente gehechtheid. Na discussie gaven de leden van de focusgroepen aan dat ambivalent gehechte kinderen nabijheid zoeken, maar daarbij tegelijkertijd boosheid en frustratie vertonen. Daarmee herkenden de professionals de tegenstrijdigheid in het gedrag, maar vonden ze de term 'ambivalent' desalniettemin de lading niet goed dekken. In de literatuur (Powell et al., 2013) wordt als voorbeeld van ambivalent gedrag gegeven dat het kind op schoot zit, ervan af wil en toch weer op schoot wil. Dit gedrag wordt verklaard vanuit enerzijds de wil van het kind om te exploreren, maar anderzijds de angst dat exploratie leidt tot het verlies van de beschikbaarheid van de ouder, omdat de ouder zich niet op haar gemak voelt als het kind exploreert (Powell et al., 2013). Tijdens de focusgroepen is dit door de professionals niet als zodanig beschreven. In de toekomst zou meer onderzoek kunnen worden gedaan naar hoe ambivalent gedrag zich uit en wat de achtergrond is van dit gedrag, om hier meer duidelijkheid over te scheppen voor de praktijk.

Het huidige onderzoek kent ook enkele beperkingen. Allereerst moet worden genoemd dat de overzichten van uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties niet uitputtend zijn. In de overzichten zijn alleen die uitingsvormen weergegeven die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen en die onderdeel zijn van de dynamiek van de gehechtheidsrelatie tussen de ouder en het kind. Ontwikkelingsproblemen die met gehechtheidsproblemen samenhangen (zoals slaapproblemen), maar niet direct onderdeel zijn van de onveilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind zijn buiten beschouwing gelaten.

Ten tweede, en voortvloeiend uit het eerste punt, zijn in dit onderzoek kenmerken van gehechtheidsstoornissen buiten beschouwing gelaten. Gehechtheidsstoornissen gaan over de klinische diagnoses van gehechtheidsproblemen, ten gevolge van ernstige, aantoonbare mishandeling of verwaarlozing, maar geven geen inzicht in de stijl van de (al dan niet aanwezige) gehechtheidsrelatie tussen het kind en de ouder (Van Hoof, 2017). Ten slotte moet worden opgemerkt dat de

gedragsdomeinen van de gehechtheidstypen geen strikt afzonderlijke categorieën betreffen. De gedragsdomeinen hangen met elkaar samen en overlappen elkaar. De clustering van deze gedragsdomeinen is dan ook enigszins arbitrair.

Ondanks de beperkingen kan dit onderzoek handvatten geven voor de praktijk. Mogelijk kunnen de kernbeschrijvingen en het overzicht van uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties de praktijk helpen om gehechtheidsproblemen te herkennen. Het overzicht dient nadrukkelijk niet te worden gebruikt als diagnostisch instrument om uitspraken te doen over de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind. Wel kan dit overzicht worden gebruikt als middel om de kennis over gehechtheid bij professionals te vergroten en eerste observaties te structureren en hypothesen te vormen. Op het moment dat professionals problemen vermoeden in de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind, zouden zij het gezin voor diagnostiek en behandeling kunnen doorverwijzen naar een instelling met expertise in gehechtheid. Voor meer informatie over gehechtheid in (beslissings)diagnostiek wordt verwezen naar de Richtlijn Problematische gehechtheid (2017) en de artikelen van Van Hoof (2017) en Euser (2017).

Samenvattend heeft het huidige onderzoek een overzicht gegeven van uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties tussen ouders en hun kind (2 t/m 5 jaar), door middel van interviews met ouders en experts, focusgroepen met professionals en aanvullend literatuuronderzoek. Hopelijk leidt dit tot meer kennis in de praktijk over gehechtheid tussen ouder en kind en kunnen gehechtheidsproblemen daarmee in een vroeg stadium worden herkend.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Boeije, H. (2005). *Stappenplan Kwalitatief onderzoek*. Bijlage bij: Analyseren in Kwalitatief onderzoek. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Boon, N. van der & Bakel, H. van (2017). *Modified Interaction Guidance (MIG): interventie bij gedesorganiseerde gehechtheid en trauma*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Loss*. New York: Basic Books.
- Euser, E.M. (2017). Gehechtheid in ouderschapsbeoordelingen: een pilotanalyse. *Jeugdrecht in de praktijk*, 4, 29-36.
- Groh, A.M., Fearon, R.M., IJzendoorn, M.H., Bakermans-Kranenburg, M.J., & Roisman, G.I. (2017). Attachment in the early life course: Meta-analytic evidence for its role in socioemotional development. *Child Development Perspectives*, 11, 70-76.
- Hesse, E. & Main, M. (2006). Frightened, threatening, and dissociative parental behavior in low-risk samples: Description, discussion, and interpretations. *Development and Psychopathology*, 18, 309-343.
- Hoeve, M., Stams, G.J.J., Put, C.E. van der, Dubas, J.S., Laan, P.H. van der & Gerris, J.R. (2012). A meta-analysis of attachment to parents and delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40, 771-785.
- Hoof, M.J. van (2017). Diagnostiek van gehechtheid in de kinder- en jeugdpsychiatrie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 59, 546-553.
- Kwaliteitsinstituut voor de gezondheidszorg (2004). *Handleiding focusgroepen*. Diemen: Zorginstituut Nederland.
- Noom, M.J. (2018). Doorontwikkeling van een screeningsinstrument voor problematische gehechtheid bij kinderen van 2 t/m 5 jaar (AIS). Verkregen van www.zonmw.nl/nl/onderzoek-

resultaten/jeugd/programmas/projectdetail/effectief-werken-in-de-jeugdsector/doorontwikkeling-van-eenscreeningsinstrument-voor-problematische-gehechtheid-bij-kinderen-van-2-tm

Powell, B., Cooper, G., Hoffman, K. & Marvin, B. (2013). *Circle of security intervention*. New York: Guilford Press.

Spruit, A., Wissink, I., Noom, M.J., Colonesi, C., Polderman, N., Willems, L., ... & Stams, G.J.J. (2018). Internal structure and reliability of the Attachment Insecurity Screening Inventory (AIS) for children age 6 to 12. *BMC Psychiatry*, 18, 30.

Wolff, M. de, Dekker-Van der Sande, F., Sterkenburg, P., & Thoomes-Vreugdenhil, A. (2017). *Richtlijn Problematische gehechtheid voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Leiden: TNO.

Zeegeers, M., Colonesi, C., Stams, G. & Meins, E. (2017). Mind matters: A three-level meta-analysis on parental mentalization and sensitivity as predictors of infant-parent attachment. *Psychological Bulletin*, 143, 1245-1272.

OVER DE AUTEURS

Dr. Anouk Spruit werkt als postdoctoraal researcher aan de Universiteit van Amsterdam bij de vakgroep Forensische orthopedagogiek. Zij houdt zich onder andere bezig met gehechtheid, morele ontwikkeling en sportinterventies voor kwetsbare jongeren.
E-mail: a.spruit@uva.nl

Lucia Willems, MSc werkt als onderzoeksmedewerker aan de Universiteit van Amsterdam bij de vakgroep Forensische orthopedagogiek. Onderwerpen waar zij onderzoek naar doet, zijn gehechtheid en sociale angst.
E-mail: l.d.willems@uva.nl

Drs. Renée Uittenbogaard is directeur van Basic Trust en werkt als vrijgevestigde gz-psycholoog en psychotherapeut met kinderen en volwassenen.
E-mail: renee.uittenbogaard@basictrust.com

Dr. Marc Noom werkt als senior onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam bij de vakgroep Forensische orthopedagogiek en bij Zaans Medisch Centrum, afdeling Psychiatrie. Hij houdt zich onder andere bezig met gehechtheid en ROM.
E-mail: m.j.noom@uva.nl